

el-VEFÂ

rem'in ev eşyası, giysileri, binek hayvanları, köleleri, hizmetçileri, yüzük, tarak, ayna vb. eşyası, yediği, içtiği şeyler, uyku âdâbı, hastalıkları ve tedavi oluşu, evlilik hayatı ve yolculukları; savaş aletleri, gazve ve se-riyyeleri, çeşitli hükümdarlara gönderdiği dine davet mektupları ve kendisine gelen elçiler; Vedâ hacı dönüşünde yaptığı iş-ler, hastalanması ve vefatına dair bilgi ve-riilmektedir. Sonuncu bölüm Resûlullah'ın kıyamet günündeki üstün konumu, şefa-ati, makâm-ı mahmûdu vb. hakkındadır.

el-Vefâ muhteva açısından çok geniş bir alanı kapsar. İbn İshak (ö. 151/768), İbn Hişâm ve İbn Sa'd ile başlayıp gelişen siyer telifleri İbnü'l-Cevzî'ye gelinceye ka-dar zengin bir literatür oluşturmuştur. İb-nü'l-Cevzî bunlardan yararlanıp kendine özgü bir düzen içinde eserini kaleme al-mıştır. Kitabın nâşiri Mustafa Abdülvâhid'in belirttiği gibi müellif eserini yazarken ha-dis rivayetlerinin yanı sıra siyerde İbn İs-hak'ın *el-Meğâzî'si* ile İbn Sa'd'ın *et-Taba-kâtü'l-kübrâ'sından*, şemâilde özellikle Tir-mizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye'sinden*, hasâis ve fezâil konusunda Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve'sin-den* istifade etmiştir. Kendisinden önceki kaynaklardan da nakillerde bulunmuş, an-cak sahih olmayanları sahih olanların-dan ayırmamıştır. Nitekim eserin nâşiri sıhhati şüpheli bazı nakillere dipnotunda işaret etmektedir (meselâ bk. I, 40, 74, 151, 171, 373; II, 409, 543, 736). Müellif ki-tabın mukaddimesinde okuyucuya ve din-leyiciye bıkkınlık gelmemesi için hadis ri-vayetlerini terkedeceğini, ayrıca bunlar-dan sahih olanla olmayanı birbirine ka-rıştırmayacağını söylemesine rağmen ken-di eseri *el-Mevzû'ât'ta* eleştirdiği bazı ha-disleri *el-Vefâ'da* zikretmiştir (I, 35, 374; II, 574). Çeşitli rivayetlerden meydana ge-len eserde tahlil ve akfî istidlâllere çok az yerde rastlanmaktadır. Halbuki müellifin *Şaydü'l-hâtır* ve *Telbisü İblis* gibi telif-lerinde eleştiri yöntemi hâkimdir. Bu se-beple *el-Vefâ'nın* İbnü'l-Cevzî'nin ilmi ha-yatının ilk dönemlerine ait bir eser olması kuvvetle muhtemeldir. Çeşitli kütüphane-lerde yazma nüshaları bulunan eser (me-selâ bk. Süleymaniye Ktp., Yûsuf Ağa, nr. 173, Âşir Efendi, nr. 77, Ayasofya, nr. 946; Brockelmann, I, 916) Mustafa Abdülvâhid (bk. bibl.) ve Muhammed Zührî en-Nec-câr (Riyad 1400/1980) tarafından neşre-dilmiştir. Seffârî'nin tarafından *Tahbîrü'l-Vefâ fî sîreti'l-Muştafâ* adıyla kısaltılan eseri, Ahmed Neylî *el-Evfâ fî terceme-ti'l-Vefâ* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (Sü-leymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 488; Be-

yazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 5266; Nuru-osmaniye Ktp., nr. 735).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi-aḥvâli'l-Muştafâ* (nşr. Mustafa Abdülvâhid), I-II, Kahire 1386/1966, neşreden giriş, I, 1-t; *Keşfü'z-zu-nûn*, II, 2017; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 916; Muhammed ez-Zühaylî, *Mercî'u'l-ʿulûmi'l-İslâmiyye*, Dimaşk, ts. (Dârü'l-ma'rifet), s. 661; Yusuf Şev-ki Yavuz – Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Fe-rec", *DiA*, XX, 546, 548.

MUSTAFA ÖZ

VEFÂ er-RİFÂÎ

(bk. ŞEYH VEFÂ er-RİFÂÎ).

VEFÂİYYE

(وفائية)

Zeyniyye tarikatının
Şeyh Vefâ diye tanınan
Muslihuiddin Mustafa Efendi'ye
(ö. 896/1491)

nisbet edilen kolu

(bk. MUSLIHUDDİN MUSTAFA).

VEFÂİYYE

(الوفاية)

Ebû'l-Vefâ el-Bağdâdî'ye
(ö. 501/1107)

nisbet edilen bir tarikat.

Ebû'l-Vefâ'nın hayatına dair en önem-li kaynak, Şehâbeddin Ahmed el-Vâsıtî'nin *Tezkiretü'l-müttakîn ve tebsîratü'l-muktedîn* adlı Arapça menâkıbnâmesi-dir. Vefâî geleneğine mensubiyeti yanın-da aynı zamanda Zeyniyye şeyhi olan Sey-yid Velâyet'in isteği üzerine özetlenerek *Menâkıb-ı Tâcü'l-ârifîn Seyyid Ebû'l-Vefâ* adıyla Türkçe'ye çevrilen eserde be-lirtildiğine göre Ebû'l-Vefâ'nın soyu İmam Zeynelâbidin'e ulaşır. Babası Seyyid Mu-hammed, Irak'ta Zabala bölgesinde yaşa-makta iken burada seyyidlerin uğradığı bir tabikat yüzünden Kûsan bölgesine ka-çarak Benî Nercis adlı Kürt kabilesine sı-ğınmış, bir Kürt kızı ile evlenmiş, Ebû'l-Vefâ 417'de (1026) burada doğmuştur. Ebû'l-Vefâ, Bağdat'ta başladığı tahsilini Buhara'da sürdürdü. Daha sonra Bağdat'a dönüp Irak'ta dönemin en büyük şeyhle-rinden biri olarak tanınan Ebû Muham-med Abdullah b. Talha eş-Şenbekî'ye in-tisap etti. Şeyhi ona vefa ve sadakatinden dolayı Ebû'l-Vefâ unvanını verdi. Ebû'l-Ve-fâ sülûkünü tamamlayıp icâzet aldıktan sonra irşad faaliyetine başladı, dönemin en önemli şeyhleri arasında yer aldı ve top-lumun her kesiminden müridlerinin sayısı

bir hayli arttı. Bu müridler arasında on ye-di sultanın bulunduğu ve seyyidliğinden dolayı nüfuzundan çekinen Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'ın kendisini sarayına ça-ğırtarak teftiş ettiğine dair rivayetler abar-tılı kabul edilse de onun kazandığı güç ve itibarı göstermesi bakımından önemlidir (Ocak, *TTK Belleten*, LXX/257 [2006], s. 125). "Tâcülârifîn" mahlasını taşıyan ilk ki-şi olduğu da rivayet edilen Ebû'l-Vefâ ha-yatının büyük bölümünü Irak'ta geçirdi ve 20 Rebiülevvel 501'de (8 Kasım 1107) bu-rada vefat etti.

Vefâiyye, Ebû'l-Vefâ'nın ölümünün ar-dından Ali b. Heytî, Ali el-Kürdî, Meâd el-Kürdî, Câkir el-Kürdî, Boğa b. Batu, Ab-durrahman b. Dogancı, Muhammed Türk-mânî, Şeyh Turhan, Şeyh Tekin, Muham-med b. Belikisa, Matar el-Bedrânî, Ah-med b. Baklî el-Yemenî gibi halifeleri va-sıtasıyla Irak ve Suriye'de geniş bir sahaya yayıldı; ardından Anadolu'da faaliyet gös-termeye başladı. Ebû'l-Vefâ'nın halifele-rinden üçünün "Kürdî" mahlasıyla anılma-sı şeyhin Kürt aşiretleri arasındaki etkin nüfuzunu ortaya koyar. Türkçe isimler ta-şıyan diğer halifelerinin mevcudiyetinden Ebû'l-Vefâ'nın etkisinin Kürt çevrelerle sı-nırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Vefâiyye'nin asıl yayılma sahası olan Irak ve Suriye'deki durumu, buralar-da etkisini ne zamana kadar sürdürdüğü konusundaki bilgiler Anadolu'dakine oran-la daha azdır. Tarikatın Anadolu sahasın-daki tesirini Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-kudsiyye'si*, Âşıkpaşazâde'nin *Târihi*'i ve bazı arşiv belgeleri sayesinde nisbeten da-ha kolay takip etmek mümkündür. Ancak bu bilgiler de Ebû'l-Vefâ dönemine ve he-men sonrasına ait değildir ve yaklaşık yüz-yıl sonra yaşadığı tahmin edilen, belki de Anadolu'daki en önemli temsilcisi Dede Garkın ve halifelerinin faaliyetleriyle sınırlıdır. Muhtemelen Moğol istilâsı yüzünden kaçarak Anadolu'ya gelen Dede Garkın ilk defa Maraş-Elbistan civarına yerleşti. Me-

Mardin-Dedeköy'de Dede Garkın Türbesi

nâkıbü'l-kudsiyye'de her ne kadar Allah'ın rahmeti onu garkettiği için Garkın adını aldığı söylenmekteyse de (s. 9-13) bunun mensubu bulunduğu Türkmen boyunun adından geldiği bellidir. Dede Garkın, Ortaçağ Anadolu'sundaki pek çok benzeri gibi hem aşiret reisi hem de bir dinî lider hüviyetindedir. Sonraki dönemde yazılan seyyidlik şecerelerindeki (siyâdetnâme) ifadelerden asıl adının Nûman olduğu kaydedilmektedir (Ocak, *Ortaçağ Anadolu'sunda*, s. 45-47). Vefâiyye'nin Anadolu'nun bilhassa kırsal kesimlerinde yayılmasında büyük katkısı bulunan Dede Garkın, göçebe Türkmen dervişlerine karşı yakınlığıyla bilinen Sultan Alâeddin Keykubad'ın takdirini kazandı, sultan onu bizzat ziyaret etti ve kendisine on yedi köy vakfetti (Elvan Çelebi, s. 8-9).

Dede Garkın, Çelebi Sultan Mehmed devrine ait 821 (1418) tarihli bir belgede yer alan silsilenâmede Vefâiyye'nin Garkıniyye kolunun kurucusu diye gösterilmektedir. Bu belgedeki şahsiyetlerin Garkınî nisbesini taşımaları ve bu durumun Dede Garkın ocağına mensup dedelerin elindeki siyâdetnâmelerde de tekrarlanması böyle bir tarikatın varlığını ortaya koymaktadır (Ocak, *Ortaçağ Anadolu'sunda*, s. 55). Dede Garkın, Anadolu'nun güneydoğusunda büyük bir nüfuz kazandı. Gökşun, Hısnımansûr, Malatya ve Mardin'de kendisine nisbet edilen zâviyeler mevcuttur. Birkaç yerde ona nisbet edilen kabirler bulunmakla birlikte Mardin Dedeköy'deki türbenin asıl mezarı olması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı döneminde şeyhin adını taşıyan çok sayıda zâviyenin varlığı bu zâviyelerin bazılarının XV. yüzyılda halen faal olması tarikatın kırsal kesimdeki etkisini göstermektedir. Ayrıca günümüzde Dede Garkın'a bağlı bir Alevî ocağının bulunduğu bilinmektedir. Vefâiyye, Anadolu'da daha ziyade Dede Garkın'ın halifeleri vasıtasıyla yayılmıştır.

Anadolu Selçukluları devrinde Vefâiyye'nin etkisi Dede Garkın'la sınırlı kalmamıştır. Sivas Suşehri yakınlarında zâviyeleri olan Şeyh Behlûl b. Hüseyin el-Horasânî ve Şeyh Hüseyin Râî ile (Çoban Baba) Halîl b. Bedreddin el-Kürdî, Şeyh Merzûbân ve Dede Garkın'ın halifesi Baba İlyâs-ı Horasânî de bu dönemde tarikatın Anadolu sahasındaki en önemli temsilcileridir. Bunlardan asıl adı Şeyh Mahmûd b. Şeyh Ali el-Hüseyinî el-Bağdâdî olan Şeyh Merzûbân, Selçuklu iktidarı ile yakın ilişkiler kurdu ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından zâviyesi için 1274 yılında bazı vakıflar

tahsis edildi. Bu şeyhler arasında Dede Garkın'ın halifesi Baba İlyâs'ın hem yaşadığı dönemde hem de halifeleri vasıtasıyla Osmanlı döneminde Vefâiyye'nin yayılmasında büyük payı vardır. Dolayısıyla onu Dede Garkın'dan sonra Anadolu'da en çok iz bırakan Vefâî şeyhi olarak kabul etmek mümkündür. Baba İlyâs'ın bu kadar tanınmasında, Anadolu'nun kırsal kesimindeki müridlerinin çokluğu kadar Anadolu Selçuklu Devleti'ni yıkılışa sürükleyen meşhur Babaîler İsyanı'nı çıkaran şahsiyet olmasının da etkisi vardır. Seyyid Ebû'l-Vefâ ve Dede Garkın gibi Baba İlyâs da bilhassa konar göçer Türkmen ve Kürt aşiretleri arasında büyük nüfuz kazanmıştı. Elvan Çelebi'nin rivayetine göre Dede Garkın 400 halifesi arasından Hacı Mihman, Bağdın Hacı, Şeyh Osman ve Aynüddeve'yi genç halifesi ve aynı zamanda torunu olan Baba İlyâs'ın emrine vermiş, onları Anadolu'yu irşad etmekle görevlendirmiştir (*Menâkıbü'l-kudsiyye*, s. 17-19). Şeyhin emrini alan Baba İlyâs, Amasya yakınlarındaki Çat köyüne gelerek burada bir zâviye kurdu. Bölgedeki Türkmenler arasında kısa sürede büyük bir taraftar kitlesi edindi; bir süre sonra Anadolu Selçuklu yönetiminden memnun olmayan zümreleri etrafında toplayarak büyük bir isyan hareketine girişti. İsyanı bastırmaya gelen Selçuklu ordusu yenilince Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev başşehri terketmek zorunda kaldı; nihayet paralı Frenk askerlerinin desteğiyle isyan bastırılabilirdi ve Baba İlyâs öldürüldü (Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 85-139).

İsyanın ardından Vefâiyye mensuplarının sıkı bir takibata uğradığı görülmektedir. Vefâî şeyh ve dervişleri bundan kurtulmak için merkezi otoritenin daha zayıf olduğu uç bölgelerine göç ettiler; Anadolu Selçukluları'nın 1243 Köseadağ yenilgisinin

ardından yıkılma sürecine girmesiyle birlikte bağımsızlıklarını ilân eden Dulkadiroğulları ve Eretnaoğulları beyliklerine ait topraklarda faaliyetlerini sürdürdüler. Vefâî dervişlerinin yerleştiği bölgelerden biri de Osmanlı Beyliği topraklarıydı. Bu sahada tarikatın en önemli temsilcisi Osman Bey'in kayınpederi Şeyh Edebâli'dir. Muhtemelen kardeşi Ahî Şemseddin'den dolayı son dönemlere kadar bir Ahî şeyhi olarak gösterilen Şeyh Edebâli'nin Vefâiyye tarikatına mensubiyeti *Terceme-i Menâkıb-ı Tâcü'l-ârifîn*'de açıkça ifade edilmektedir (vr. 3^a). Şeyh Edebâli, Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında ilk Osmanlı beylerinin en büyük destekçilerinden oldu, hem Osman Gazi'nin hem de Orhan Gazi'nin takdirini kazandı. Şeyh Edebâli'nin ilk Osmanlı beyleriyle kurduğu akrabalık ilişkisi ve beylerin bazı icraatları üzerinde söz sahibi kabul edilmesi, kendisi için Bilecik'te büyük bir zâviye yaptırılması, Vefâiyye tarikatının Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundaki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Vefâiyye'ye mensubiyeti bilinen bir diğer derviş Geyikli Baba'dır. Emrindeki dervişlerle Bursa'nın fethine katıldığı bilinen Geyikli Baba fetihteki katkısından dolayı Orhan Gazi'nin iltifatını kazandı ve kendisi için bir zâviye yaptırıldı (Lâmîî Çelebi, s. 841). Geyikli Baba'nın şahsında Vefâiyye'nin dönemin gazileri arasında da rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Osman Gazi'nin silâh arkadaşlarından Turgut Alp, Geyikli Baba'nın müridlerindendi. Geyikli Baba ile Orhan Gazi arasındaki ilişkiyi yansıtan en önemli hadise sultanın kendisine iki yük şarap ve iki yük rakı göndermesidir. Geyikli Baba gönderilen rakı ve şarabı kabul etmeyip sultana iade etmiş, tarikatı sorulunca Baba İlyâs müridi ve Seyyid Ebû'l-Vefâ tarikatından olduğunu söylemiş, bunun üzerine Turgut Alp'in aracılığıyla takibattan kurtulmuştur (BA, Ali Emîrî, Mûsâ Çelebi Evrakı, nr. 1).

Geyikli Baba'nın Vefâiyye tarikatına mensubiyeti aynı çevreden Abdal Kumral, Abdal Mûsâ, Karaca Ahmed, Abdal Murad ve Postinpûş Baba gibi abdalân-ı Rûm zümresinden dervişlerin de benzer bir bağlantılarının olabileceğini akla getirmektedir. Abdalân-ı Rûm'a mensup zümrelerin Yıldırım Bayezid devrinden itibaren önceki dönemlere oranla daha geri plana çekilmeleri tarikatın etkisinin kırsal kesimde sınırlı kalmasına yol açtı. Vefâiyye'nin etkisinin nisbeten azalmasında, Osmanlı yönetiminin merkezi bir yapı göstermeye

Corum'da Elvan Çelebi Zâviyesi

VEFÂİYYE

başlamasıyla birlikte tarikatın etkin olduğu Türkmen unsurların ikinci plana itilmesinin ve her geçen gün daha fazla güç kazanan Zeyniyye ve Bayramiyye gibi tarikatların daha çok taraftar bulmaya ve iktidarın desteğini almaya başlamasının etkisinin bulunduğu tahmin edilebilir. Bununla beraber tarikatın tesiri kırsal kesimde ve konar göçer Türkmen grupları arasında süregelmiştir. Şehir merkezlerinde ise belki de tarikatın kurulduğu döneme daha yakın bir anlayışla, Sünnî bir yapı arz ederek bir süreliğine varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu anlayışın Osmanlı topraklarındaki en önemli temsilcileri meşhur Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde ile damadı Seyyid Velâyet'tir. Her iki şeyhin aynı zamanda birer Zeynî şeyhi olması, Vefâiyye'nin en azından bu şahıslar tarafından temsil edilen kolunun Sünnileştiğini göstermektedir. Âşıkpaşazâde eserinde Seyyid Ebû'l-Vefâ ile bağlantısını açıkça belirtir (*Târih*, s. 1). Hem akrabası Seyyid Ebû'l-Vefâ'nın tarikatını hem de Zeyniyye'yi şahsında birleştiren Seyyid Velâyet'in Vefâiyye tarikatı içerisinde ayrı bir yeri vardır. Âşıkpaşazâde 880 (1475) yılında hacca giderken Mısır'da Seyyid Ebû'l-Vefâ soyundan gelen Seyyid Ebû'l-Vefâ b. Ebû Bekir'den Vefâiyye icâzetnâmesi almış, adı geçen kişinin elindeki iki ciltlik Arapça Seyyid Ebû'l-Vefâ menâkıbnâmesini Türkçe'ye tercüme ettirmiştir.

Anadolu'nun dinî yapısının şekillenmesinde birinci derecede öneme sahip Vefâiyye'nin bu tesiri, başta M. Fuad Köprülü olmak üzere çok sayıda bilim adamı tarafından ileri sürülen Anadolu'daki İslâm anlayışının Orta Asya ve Yeseviyye kökenine dayandığı yönündeki görüşlerine eleştirel bir yaklaşım getirmeyi zaruri kılmaktadır. Dede Garkın başta olmak üzere Baba İlyas, Seyh Edebâli, Geyikli Baba, Âşıkpaşazâde, Seyyid Velâyet gibi şahsiyetlerin tarikat silsilelerinin Yeseviyye'ye değil Irak coğrafyasında yetişmiş şeyhlere uzanması, Anadolu'da yaygınlaşan İslâm anlayışının köklerinin bir kısmının Türkistan sahasından ziyade Arap coğrafyasına dayandığını göstermektedir.

Vefâiyye silsilesi Şeyh Ebû Muhammed eş-Şenbekî, Ebû Bekir b. Hevâr el-Batâihî vasıtasıyla Hz. Ali'ye ulaşır (Harîrîzâde, III, vr. 221^a). Bazı araştırmalarda tarikatın Rifâiyye ile ilişkilendirildiği görülür. Bu bağlantı muhtemelen Şeyh Şenbekî'nin diğer halifesi Mansûr el-Batâihî ile alakalıdır. Zira Mansûr el-Batâihî'nin Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin dayısı olduğu ve onun yetişmesinde büyük katkısının bulunduğu bilinmek-

tedir. Bu durum Vefâiyye-Rifâiyye ilişkisine de açıklık getirmektedir. Dolayısıyla Vefâiyye'nin daha geç bir tarihte kurulan Rifâiyye'nin bir kolu gibi gösterilmesinde yahut bazı Vefâî silsilenâmelerinde Ahmed er-Rifâî'nin adının zikredilmesinde başlangıçtaki bu yakınlığın etkili olduğu tahmin edilebilir. Nitekim Harîrîzâde de Vefâiyye, Sühreverdîyye, Rifâiyye ve Ebheriyye'yi Hevârîyye'nin kolları kabul etmektedir (*a.g.e.*, III, vr. 263^a).

Tarikatın en çok tartışılan yönü Sünnî yahut gayri Sünnî bir tarikat olup olmadığıdır. Bu konuya dair kaynaklarda yer alan ifadeler, şeyhlerin hayat tarzlarına dair verilen bilgiler birbiriyle zaman zaman tezat teşkil eder. Tarikatın başlangıcından günümüze kadar uzanan seyri göz önüne alındığında bu konuyla ilgili kesin bir yargıda bulunmak mümkün görünmemektedir. Ebû'l-Vefâ'nın silsilesinde yer alan Şeyh Muhammed eş-Şenbekî, Ebû Bekir b. Hevâr gibi şahsiyetlerin takvâ ehli ve şer'î kural-lara riayet eden kimseler oldukları vurgulandığı gibi tarikatın diğer silsilesi Hz. Ebû Bekir'e dayandırılır (*Terceme-i Menâkıb-ı Tâcû'l-ârifîn*, vr. 17^b-18^a). Ayrıca Ebû'l-Vefâ'nın Sünniliğin önemli merkezlerinden Bağdat'ta eğitim görmesi, bölgede tanınması, menâkıbnâmede dinî emirlere uyduğuna özellikle vurgu yapılması gibi hususlar tarikatın başlangıçta Sünnî bir yapı arzettiği izlenimi vermektedir. Nitekim

menâkıbnâmede şeyhin mezhebi hakkında ehl-i hadîs, Şâfiî ve Hanbelî olduğuna dair rivayetlerin bulunduğu, fakat onun dört mezhepten hangisinin delilleri sağlam ise ona göre amel ettiği belirtilmektedir (*a.g.e.*, vr. 19^a). Ancak bu anlayışın Dede Garkın ile birlikte konar göçer Türkmen zümreleri arasında değişmeye başladığı görülmektedir. Tarikatın göçebe Türkmen ve Kürt aşiretlerinde yayılma imkânına kavuşması, yerleşik İslâm hakkında sağlıklı bilgiye sahip bulunmadıkları kolayca tahmin edilebilecek bu zümrelerin tarikata gayri Sünnî yahut İslâm dışı bazı motifler sokmak suretiyle bu değişimde önemli pay sahibi olduklarını gösterebilir. Bu etki Babailer İsyanı'na katılan Türkmen şeyhlerinin şahsında açıkça görülür. Yine bu tarikata mensup Şeyh Merzûbân ve Geyikli Baba gibi şahsiyetlere sınaama amaçlı da olsa dönemin hükümdarları tarafından rakı ve şarap gönderilmesi de bu zümreler içerisindeki gayri Sünnî etkiyi ortaya koyar. Günümüzde bu geleneğe mensup Alevî ocaklarının mevcudiyeti tarikatın kırsal kesimde gayri Sünnî bir nitelik taşıdığının bir delilidir.

Vefâiyye kırsal kesimde böyle bir yapı arzederken Elvan Çelebi Zâviyesi'nde yetişen Âşıkpaşazâde ve Seyyid Velâyet, Osmanlı coğrafyasında Vefâiyye'yi iktidarın da desteğini almış Sünnî bir tarikat olan Zeyniyye içerisinde temsil etmişlerdir. Do-

Garkıniyye şeceresi (BA, Ali Emîrî, Mehmed Çelebi, nr. 1)

layısıyla tarikatın kırsal kesimde gayri Sün-nî, şehirlerde Sünnî bir karakter arzettiği. Sünnileşmenin Osmanlı topraklarında Âşıkpaşazâde tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu süreci, Baba İlyas müridleri gibi vaktiyle devlete karşı gelmiş bir sûfi çevresinin Anadolu'da artık Osmanlı hâkimiyetinin yerleştiği XV. yüzyılda bu şaibeli geçmişinin hâtrasını silmeye yönelik gayretiyle ilişkilendirmek de mümkün-dür (Ocak, *TTK Belleten*, LXX/257 [2006], s. 142). Garkınîler, Dede Garkınîlar, Baba-îler, Geyikliiler gibi Türkmen aşiretlerinin Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde mevcu-diyeti ve arşiv belgelerinde yer alan kayıtlar Vefâiyye'nin Anadolu'daki nüfuz saha-sını göstermesi bakımından önemlidir. Ta-rikatın Suriye ve Irak'taki seyrine dair ça-lışma bulunmamaktadır. Şeyh Vefâ adıyla tanınan Zeyniyye şeyhi Muslihuddin Mustafa'nın (ö. 896/1491) tarikat silsile-lerinden birinin Ebû'l-Vefâ'nın şeyhi Mu-hammed eş-Şenbekî ve Ebû Bekir el-Hev-vârî'ye ulaşması oldukça ilginçtir (Lâmiî Çelebi, s. 686). Bu bağlantı, Âşıkpaşazâde ve Seyyid Velâyet gibi Vefâî geleneğine mensup şeyhlerin Anadolu'da yaygın di-ğer tarikatlar varken neden özellikle aynı kökten gelen Zeyniyye'yi tercih ettiklerini daha anlamlı hale getirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Terce-me-i Menâkub-ı Tâcü'l-ârifîn, Süleymani-ye Ktp., Esad Efendi, nr. 2427, tür.yer.; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye*, s. 498-504; Elvan Çelebi, *Menâkibü'l-kudsiyye*, tür.yer.; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 1; Lâmiî Çelebi, *Nefehâtü'l-üns: Evliyâ Menkıbeleri* (haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Ka-ra), İstanbul 1995, s. 683-687, 841-842; Harîrî-zâde, *Tibyan*, III, vr. 221^a, 263^a; Abdülbâki Gölpı-narlı, *Yunus Emre: Hayatı*, İstanbul 1936, s. 55-62; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 49-50, 281; Halil İnalçık, "How to Read Ashik Pasha-zâde's History", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage* (ed. C. Heywood – C. Imber), İstanbul 1994, s. 139-156; Haşim Şahin, "Osmanlı Dev-leti'nin Kuruluş Döneminde Adı Geçen Önemli Bir Derviş: Geyikli Baba", *Uluslararası Türk Dün-yaşı İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri: 23-28 Ekim 2001*, Ankara 2002, s. 787-800; a.mlf., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dini Zümreler* (doktora tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilim-ler Enstitüsü; Reşat Öngören, *Tarihî Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler*, İstanbul 2003, s. 126-159; Ah-met Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 2009, s. 85-139, 168-187; a.mlf., *Ortaçağ Anadolu'sun-da İki Büyük Yerleşimci (Kolonizatör) Derviş Ya-hut Vefâiyye ve Yeseviyye Gerçeği: Dede Gar-kın-Emirci Sultan (13. Yüzyıl)*, Ankara 2011, s. 26-75; a.mlf., "Türkiye Selçuklular Dönemin-de ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâiyye)", *TTK Belleten*, LXX/257 (2006), s. 111-154; a.mlf., "Ebû'l-Vefâ el-Bağdâdî", *DİA*, X, 347-348; Hasan Yüksel, "Selçuklular Devrinden Kalma Bir Vefâî Zaviyesi (Şeyh Marzuban Zaviyesi)", *VD*, XXV (1995), s. 235-250; a.mlf., "Bir Babai (Vefâî) Şey-

hi Zaviyesi (Şeyh Behlül Baba)", *Osm.Ar.*, sy. 21 (2001), s. 97-105; a.mlf., "Kim Bu Dede Gar-kın?", *MÜTAD*, sy. 20 (2008), s. 147-162; Mu-hammed Beşir Aşan, "Fırat Havzasında Tespit Edilen Vefâî Silsile-nâmesi ve Bazı Düşünceler", *TTK Bildiriler*, XIV (2005), II/2, s. 1517-1524.

HAŞİM ŞAHİN

VEFÂT

(bk. EVFÂT).

VEFİYÂT

(الوفيات)

Râvilerin ve tanınmış şahsiyetlerin vefat tarihleriyle ilgili eserlerin ortak adı.

Vefât kelimesinin çoğulu olan **vefeyât** terim olarak önceleri "hadis âlim ve râvi-lerinin vefat tarihleri" mânasında kullanıl-mış, daha sonra bu tarihleri bir araya ge-tiren eserlerin adı olmuştur. Konu hadis usulü eserlerinde vefeyât başlığı altında değil "tevârihu'r-ruvât, tevârihu'r-ruvât ve'l-vefeyât, vefeyâtü'r-ruvât ve mevâlid-i-hüm ve mikdâru a'mârihim, mevâlidü'r-ruvât ve vefeyâtühüm, et-tevârih ve'l-ve-feyât" gibi başlıklar altında ele alınıp râvi-lerin doğum ve ölüm tarihleri hakkında bil-gi verilmiştir. Bu bilgilerin tamamıyla ilgili bazan "tevârihu'r-ruvât" başlığı da kulla-nılmıştır; bu durum vefeyât kelimesinin bunların bir alt başlığı olduğunu göster-mektedir.

I. (VII.) yüzyılın ortalarında hadis uydur-ma faaliyetleri görülmeye başlandıktan sonra hadis münekkittleri râvileri güve-nilirlik açısından araştırmaya koyulmuş, bunların doğum ve ölüm tarihleriyle yaş-larını vb. kimlik bilgilerini tesbit ederek derlemişlerdir. Vefeyâtın tesbiti, görüşme-diği kimselerden görüşmüş gibi rivayette bulunanların yalanını ortaya çıkarma ihtiyacından doğmuştur. Süfyân es-Sevrî ba-zı kişilerin görüşmedikleri, hatta daha ön-ce vefat etmiş kimselerden hadis naklet-meye kalkışması üzerine bunlara karşı ve-feyât bilgisinin kullanılmaya başlandığını söylemiştir (İbnü's-Salâh, s. 380). Ele aldı-ğı konuları titizlikle inceleyen muhaddis-lerden İsmâil b. Ayyâş'a Hâlid b. Ma'dân'dan hadis öğrendiğini ileri süren bir adam-dan söz edilmişti. Süfyân es-Sevrî o kişiye Hâlid ile ne zaman görüşüp hadis yazdığını sormuş, o da 113 (731) yılında görüş-tüklerini söylemişti. Bunun üzerine Süf-yân ona, "Sen onun ölümünden yedi yıl sonra ondan hadis aldığını söylüyorsun,

halbuki Hâlid 106 (724) yılında vefat et-miştir" diyerek yalanını ortaya çıkarmıştır (Süyûtî, II, 349). Vefeyât bilgisi ayrıca ha-disin senedindeki inkîtâ', tedlîs, gizli veya açık irsâllerin tesbit edilmesinde önemli bir yardımcıdır.

Vefeyâta dair bilgiler hicrî ilk iki asırda (VII-VIII. yüzyıl) bazan rivayetlerle birlikte yazılı olarak, bazan da ezberden düzensiz biçimde nakledilmiş, III. (IX.) asrın ilk yıl-larından itibaren tabakat, ensâb, büldân ve tarih kitaplarında tesbit edilmeye baş-lanmıştır. Özellikle Yahyâ b. Maîn'in *et-Tâ-rîh ve'l-'ilelî*, Ali b. Medînî, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Halife b. Hayyât'ın *et-Târih* adlı eserleri, Buhârî'nin *et-Târihu'l-ke-bîr*, *et-Târihu'l-evsaf* ve *et-Târihu's-ş-a-gîrî*, İbn Ebû Hayseme'nin *et-Târihu'l-ke-bîr* ve Ebû Zû'r'a ed-Dîmaşki'nin *et-Târih*'i gibi kitaplarda bu bilgilere çokça yer verilmiştir. Vefeyât telif türünün da-ha erken bir tarihte başlamamasının se-beplerinden biri vefatlara işaret eden malzemenin azlığı olup birkaç asır geç-tikten ve yeterli bilgiler ortaya çıktıktan sonra müellifler vefeyât eserleri telifine yönelmiştir. Hadis ilmiyle başlayan vefe-yât literatürü ileriki asırlarda genişlemiş, diğer âlimleri, meşhur şahsiyetleri, hü-kümdarları, valileri vb.ni tanıtır vefat ta-rihlerini veren eserlere de ad olmuştur. Bu eserler önceleri vefat tarihi esas alınarak yazılırken sonraları alfabetik bir telif türü daha çok yaygınlaşmıştır. VII. (XIII.) yüzyı-la kadar genellikle vefat edenler anlamın-da kullanılan ve bu konudaki eserleri ifa-de eden vefeyât kelimesi, daha sonra "bi-yografi eserleri" anlamında kullanılmıştır. Nitekim bu dönemde ele aldığı ricâlî alfa-betik sırayla tanıtan *Vefeyâtü'l-a'yân* ve *el-Vâfi bi'l-vefeyât* gibi eserlerin bu adla anıldığı görülmektedir.

IV. (X.) yüzyılın ortalarına doğru sade bir muhteva ile yazılmaya başlanıp daha sonra hızla çoğalan ve muhtevaları geniş-leyen vefeyâta dair eserlerin çoğu birbiri-nin zeyli ve tekmilesidir. Bu eserlerin baş-lıcaları şöylece sıralanabilir: 1. Ebû'l-Kâ-sım el-Begavî (ö. 317/929), *Târihu vefâ-ti's-şüyûh* (nşr. Muhammed Üzeyr Şems, Bombay 1409/1988). Eserde 225-280 (840-893) yılları arasında vefat eden 282 mu-haddisin ölüm tarihleri, bazan da ölüm yer-leri zikredilmekte ve Begavî'nin onlarla iliş-kisi anlatılmaktadır. 2. İbn Kânî, *el-Vefe-yât*. Hicretten 346 (957) yılına kadar ya-şayan âlimler vefat tarihlerine göre sıra-lanmış olup yalnız vefat tarihlerini içer-diği söylenen eserinin günümüze ulaş-p ulaşmadığı bilinmemektedir (Şemseddin es-